

ԿԱՐՍԻ ԹԱԳԱՎՈՐ ԳԱԳԻԿ Բ-Ի 1065 Թ. ԳԱՂԹԸ

Բանալի բառեր. Բագրատունիներ, գաղթ, Գորանդուխտ, Վանանդ, Գագիկ Բ Կարսեցի, սելջուկ-թուրքեր, դիվանագիտություն, Մարիամ Կուրապաղատ:

Ключевые слова: Багратиды, переселение, Горандухт, Вананд, Гагик II Карсский, тюрки-сельджуки, Аристакес Ластивертский, дипломатия, Мариам Курапалат.

Key words: Bagratids, migration, Gorandukht, Vanand, Gagik of Kars, Seljuk Turks, Aristakes of Lastiver, diplomacy, Mariam the Kuropalattissa.

1. Կարսի թագավորության հիմնման նախադրյալները

IX-րդ դարի վերջին Բագրատունիների վարած շրջահայաց քաղաքականության շնորհիվ վերականգնվեց հայոց թագավորությունը: Բագրատունի առաջին գահակալ Աշոտ Ա-ի (887-891)¹ միավորիչ գործունեության շնորհիվ կենտրոնախույս ձգտումներ դրսևորած Վանանդի (Կարս) իշխան Սահակ-Մլեհի ապստամբությունը 888 թ. ճնշվեց, իսկ Վանանդ գավառը հարքունիս գրավվեց² և Բագրատունիների տիրույթի վերածվեց: Այն ամրացվեց և դարձավ հայոց սպարապետների նստավայրը: Կարսի դերը և նշանակությունը ավելի մեծացավ Աբաս Բագրատունու (929-953) կառավարման ժամանակահատվածում: Նա 929 թ. Կարսը դարձրեց իր թագավորանիստը³: Աբաս Բագրատունին Կարսում ձեռնամուխ եղավ շինարարական լայն գործունեության, նրա հրամանով սկսվեց (930 թ.)

¹ Տե՛ս **Եղիազարյան Ա.**, Աշոտ Ա Բագրատունի. թագավոր Հայոց (թագադրության թվականը և գահակալության տարիները), Եր., 2014, էջ 66:

² Տե՛ս «**Հովհաննես Դրասխանակերտցու Պատմություն Հայոց**», ՄՀ, ԺԱ. հատոր, Ժ.դար, Պատմագրություն, Անթիլիաս-Լիբանան, 2010, էջ 446-448: Սահակ-Մլեհի մասին մանրամասն տե՛ս Գարեգին Ա կաթողիկոս, նշվ. աշխ., էջ 87-88, 175, 239-240:

³ Տե՛ս **Եղիազարյան Ա.**, «Հայոց Աբաս թագավորի գահակալության առաջին շրջանը», Բանբեր Երևանի համալսարանի հայագիտություն, 2016, 1(19), էջ 23-36:

Կաթողիկե սուրբ Առաքելոց եկեղեցու կառուցումը⁴: Աբաս Բագրատունու ծավալած գործունեության մասին Ստեփանոս Տարանեցին (Ասողիկ) գրում է. «Աբաս խաղաղության և շինության պատճառ եղեալ աշխարհիս Հայոց, ըստ քաղցր բարուց իւրոց եւ ըստ քաջագաւր զաւրութեանն»⁵: Կարսի՝ ինքնուրույն թագավորություն հռչակման համար կարևոր ազդակ հանդիսացավ Աշոտ Գ Ողորմածի (953-977) կառավարման ժամանակ թագավորանիստը Կարսից 961 թ. Անի տեղափոխելը: Ստեղծված իրադրության պայմաններում Կարսը առանձնացվեց որպես փոխարքայություն, և կառավարիչ նշանակվեց Բագրատունի գերակայի եղբայր Մուշեղը (963-984): Առիթից օգտվելով՝ Մուշեղ Բագրատունին, 963 թ. Կարսը հռչակեց թագավորություն⁶: Կարսի թագավորը ընդունում էր Անիի Բագրատունի թագավորի գերակայությունը. թերևս սրանով պետք է պայմանավորել դեպքերի նման սահուն ընթացքը: Կարսի թագավորությունը գոյատևեց մեկ դար (963-1064): Այն իր տարածքներում ընդգրկում էր ութ գավառ՝ **Վանանդ (Կարս)**⁷, **Գաբեղեանք**⁸, **Հաւնունիք**⁹, **Աբեղեանք**¹⁰, **Զարիշատ**¹¹, **Կարմիր փորակ**¹², **Զարեհավան**¹³, **Կեչոր**¹⁴: Թագավորության

⁴ Տե՛ս **Ստեփանոս Տարանեցի Ասողիկ**, Պատմութիւն տիեզերական, ՄՀ, ԺԵ. հատոր, Ժ դար, Պատմագրութիւն, գիրք Բ., Եր., 2011, էջ 749:

⁵ **Ստեփանոս Տարանեցի Ասողիկ**, նշվ. աշխ., էջ 749 :

⁶ նույն տեղում, էջ 755:

⁷ Այրարատ նահանգի 9-րդ գավառն էր, Ախուրյան գետի հովտում: Միջին դարերում այստեղ էր գտնվում հռչակավոր Կարս քաղաքը իր անառիկ միջնաբերդով: Վանանդ գավառի տարածությունն էր 4725 կմ²: Կարս քաղաքը, դառնալով խոշոր կենտրոն, մոռացության մատնեց Վանանդ անունը, և այնուհետև (XI դարից) գավառը կոչվում էր Կարս: Տե՛ս **Երեմյան Ս.Տ.**, Հայաստանը ըստ «Աշխարհացոյց-ի» (Փորձ VII դարի հայկական քարտեզի վերակազմության ժամանակակից քարտեզագրական հիմքի վրա), Եր., 1963, էջ 82:

⁸ Այրարատ նահանգի 2-րդ գավառը՝ 1275 կմ² մակերեսով. ընդգրկում էր այժմյան Կաղզվանի շրջանը, տե՛ս նույն տեղում, էջ 46:

⁹ Այրարատ նահանգի 4-րդ գավառը, շուրջ 1400 կմ² մակերեսով, ուներ համանուն Հաւնիկ (Յաւնիկ կամ Ավնիկ) ավանը և բերդը, տե՛ս նույն տեղում, էջ 62:

¹⁰ Այրարատ նահանգի 3-րդ գավառը: Աբեղեանք գավառը գտնվում էր Երասխ գետի ձախ ափին և Մեծրաց լեռների (Մողանլու-դաղ) միջև, Մժընկերտ գյուղի շրջանում:... Այս գավառի մոտավոր տարածությունն էր՝ 1000կմ², տե՛ս նույն տեղում, էջ 31:

¹¹ Զարուշաղ գյուղ, վերջերս վերանվանվել է Արփաչա, տե՛ս նույն տեղում, էջ 52: Հմմտ. Հայաստանի և հարակից շրջանների տեղանունների բառարան, հ. 2, Եր., 1988, էջ 279:

ընդհանուր տարածքը կազմում էր 10 հազար քառ. կմ¹⁵։ Կարսի թագավորությունը, նպաստավոր դիրք ունենալով և գտնվելով առևտրական ճանապարհների հանգուցակետում, տարանցիկ առևտրի կապող օղակ էր վրացական առևտրային կենտրոնների՝ Արտանուճի, Դմանխսի, Թբիլիսի հետ։ Բացի այդ, Կարսը նույնպիսի դեր էր խաղում Սև ծովի և Տրապիզոն նավահանգստային քաղաքի համար¹⁶։ Հավանաբար Կարսի թագավորության այս ժամանակահատվածի բարգավաճ վիճակն է նկատի ունեցել ժամանակակից պատմիչ Արիստակես Լաստիվերտցին՝ այն բնութագրելով որպես հղիացած. «Թե՛ որպես անհարին հարսի քաղաքն **յղիացեալ** որ կոչի **Կարս**»։ Մեկ այլ դեպքում պատմիչը կարսեցիների մասին գրում է. «**հարստացեալք բազում ընչեղութեամբ ի ծովէ և ի ցամաքէ ամբարեալ**»¹⁷։ Կարսի թագավորության խաղաղ բարգավաճումը շարունակվեց նաև Աբաս Բ Կարսեցու (1020-1049) կամ Աբաս «**շահնշահ**»-ի կառավարման ժամանակ¹⁸։ Աբաս Բ Կարսեցին մեծ կարևորություն է տվել բանակի մարտունակությանը, նրան հաջողվել է ստեղծել մարտունակ բանակ և իր մասնակցությունը բերել Անիի Բագրատունի տերերի ռազմական գործողություններին՝ ընդդեմ արաբ ամիրաների։ Աբաս Բ Կարսեցու մահից հետո Կարսի թագավորությունը ժառանգեց նրա որդին՝ Գագիկ Բ Կարսեցին (1049-1065)¹⁹։

¹² Գավառ Մեծ Հայքի Այրարատ աշխարհում, տե՛ս Հայաստանի և հարակից շրջանների տեղանունների բառարան, հ.3, էջ 59։

¹³ «Սուկավետ (Ջրաբախշ) լեռնապարի այժմ Հայկական պարի հյուսիսային փեշերին է փոխվում Ջրաբեկվան գավառակը համանուն ավանով», տե՛ս Հայ ժողովրդի պատմություն, ՀՍՄՀ ԳԱ հրատ., հ. III, Եր., 1976, էջ 98։

¹⁴ Նախկին Արշարունիքի արևմտյան մասն էր կազմում Կեչրոք գավառը՝ համանուն քաղաքով և Ծառաքար ամրոցով, տե՛ս նույն տեղում։

¹⁵ Տե՛ս **Еремян С. Т.**, “Присоединение северо-западных областей Армении к Византии в XI веке”, ԼՀԳ, 1971, N 3, էջ 4։

¹⁶ Տե՛ս **Առաքելյան Բ.**, Քաղաքները և արհեստները Հայաստանում IX-XIII դարերում, հ. 1., Երևան, 1958, էջ 81։

¹⁷ **Արիստակիսի Լաստիվերտցույ Պատմութիւն**, աշխատասիրությամբ Կ. Յուզբաշյանի, Երևան, 1963, էջ 83-84։

¹⁸ Աբաս Բ Կարսեցին կրտսեր որդին էր Գագիկ Ա շահանշահի, տե՛ս **Ռ. Մաթևոսյան**, Բագրատունյաց Հայաստանի պետական կառուցվածքն ու վարչական կարգը, էջ 163։ Իսկ Աբաս Բ Կարսեցուն «շահնշահ» տիտղոսով հանդիպում ենք Մատթեոս Ուռ-հայեցու երկում. «Յայնմ ժամանակին էր Գագիկ ի Կարս որդին Աբասայ շահնշահի», տե՛ս Մատթեոս Ուռհայեցի, նշվ. աշխ., էջ 150։

¹⁹ «Արդ ի թուականութեանն Հայոց 498-ի թագաւորութեանն Վրաց Դաւթի (իմա՝ Բագրատի – Ա. Ս.), և Հայոց Գագկայ շահանշահի որ ի Վանանդ, և ի

2. Պատմական աղբյուրները Գագիկ Բ Կարսեցու մասին

Կարսի Բագրատունի վերջին շահնշահի²⁰ Գագիկ Բ Կարսեցու մասին պատմական աղբյուրների անդրադարձները խիստ դրական են: Մատթեոս Ուռհայեցին գրում է. «...**Եւ էր Գագիկ այր հանճարեղ և իմաստասեր**»²¹, իսկ Սմբատ սպարապետի երկում կարդում ենք. «... էր և յաւուրսն յայնոսիկ **Գագիկ, որդին Աբասայ Կարցոյ. այր իմաստասեր և լի ամենայն հանճարով**, և տեղեակ հին և նոր կտակարանաց»²²: Գագիկ Բ-ի հրամանով արաբերենից հայերեն թարգմանված բժշկարանի խորագրում ինքն անվանվում է «**հաղթող թագավոր**». «**Բժշկարան, գոր փոխած է ի տաճիկ լեզուէ ի Հայս, ի ժամանակս յաղթող թագաւորին Հայոց Գագկայ**»²³: Ինչպէս ցույց են տալիս պատմական տվյալները, Գագիկ Բ Կարսեցին իր ժամանակի լավ կրթություն ստացած ռազմական և քաղաքական հմուտ գործիչներից էր: Նա ամուսնացած էր արխագա-վրացական թագավոր Բագրատ Դ-ի (1027- 1072) քրոջ՝ **Գորանդուխտի**²⁴ հետ: Գագիկ Բ-ի ընտանիքի մասին որոշակի պատկերացում է տալիս նրա կողմից պատվիրված Ավետարանը՝ Եղմ. 2556 **ձեռագիրը**: Ուսումնասիրողների մեծ մասի կարծիքով Ավետարանը գրվել է մինչ Գագիկ Բ-ի գաղթը²⁵: Ավետարանի մի մանրանկար թույլ է տալիս պատկերացում կազմել թագավորի ընտանիքի, նրանց արդուզարդի, զգեստների մասին²⁶:

կայսերակալությանն Յունաց Մանամախին», տե՛ս **Ստեփաննոսի Օրբէլեան արքեպիսկոպոսի**, Պատմութիւն նահանգին Սիսական, Թիֆլիս, 1910, էջ 373:

²⁰ «Երրորդութիւն] սուրբ, ողորմե[ա] Գագկայ Շահանշահին», տե՛ս **Գարեգին Ա կաթողիկոս**, Յիշատակարան ձեռագրաց, հ. Ա, Անթիլիաս, 1951, էջ 239:

²¹ **Մատթեոս Ուռհայեցի**, Ժամանակագրութիւն, Վաղարշապատ, 1898, էջ 150:

²² **Սմբատայ Սպարապետի Տարեգիրք**, Վենետիկ, 1956, էջ 66:

²³ **Գարեգին Ա կաթողիկոս**, Յիշատակարան ձեռագրաց, նշվ. աշխ., էջ 671-673: Հմմտ. Մայր ցուցակ հայերեն ձեռագրաց, Մաշտոցի անուան Մատենադարանի, Եր., 1984, էջ 1116:

²⁴ «Զստացող սրբոյ աւետարանիս զԳագիկ Շահանշահ ՝ որդի Աբասայ, զԳորանդուխտ թագո[ւ]լիի և զՄարեմ յիշես», Գարեգին Ա կաթողիկոս, Յիշատակարան ձեռագրաց, նշվ. աշխ., էջ 239-241:

²⁵ Տ. Ա. Իզմայիլովան գտնում է, որ Կարսի Գագիկ արքայի Ավետարանը գրվել է մինչ 1064 թ., տե՛ս **Измайлова Т. А.**, Армянская миниатюра XI века, Москва, 1979, с. 192., իսկ ըստ Ս. Տեր-Ներսիսյանի՝ 1045-1054 թթ. ընթացքում, , տե՛ս **Der Nersessian S.**, “L’Evangile du Roi Gagik de Kars: Jérusalem, N. 2556,” REArm., 1984, N. S., t. XVIII, pp. 85-107:

²⁶ Մանրանկարը ուսումնասիրել և նկարագրել է Մեսրոպ եպս. Տեր-Մովսիսեանը. «Պատկերը կը ներկայացնէ աջ կողմը թագաւորը, ձախը՝ թագուհին, երկուսին ճիշտ մէջտեղը աղջիկ մը, հաւանականաբար իրենց դուստրը, կարմրագոյն զարդանկար

3. Կարսի թագավորության անկումը և գաղթը

Գագիկ Բ-ի թագավորության խաղաղ բարգավաճումը շարունակվեց մինչև 11-րդ դարի երկրորդ կեսը: Այս ժամանակ տարածաշրջանում հայտնված սելջուկ-թուրքերը ծանր կացության մեջ դրեցին Հայաստանի մի շարք տարածքներ, այդ թվում նաև Կարսը: Պատմիչների հաղորդած տեղեկություններից երևում է, որ Կարսի վրա առաջին հարձակումը իրականացրել է սելջուկ զորական Գթմուշը: Նա 1054 թ. հունվարի 6-ին գրավել է քաղաքը՝ մեծ ավերածություններ գործելով և կողոպուտի ենթարկելով՝ հեռացել: Այս դեպքերի կապակցությամբ Արիստակես Լաստիվերտցին գրում է. «Քաղաքս (իմա՝ Կարս – Ա.Ս.) այս ի բազում ժամանակաց հետև չէր զփորձ չարեաց առեալ, վասն որոյ յանդգս և յանկասկածի կէին, հարստացեալք բազում ընչեղութեամբ ի ծով և ի ցամաքէ ամբարեալ: Արդ ի գալ մեծի յայտնութեան տեառն մերոյ, ի գիշերին՝ յորում ուրախական ձայնիւ դասք քահանայից հանդերձ բազմամբոյն ժողովրդովքն զպաշտօն աւուրն կատարէին, յանկարծակի ի վերայ հասին զօրք անօրինաց: Եւ քանզի առանց գիշերագիտաց էր քաղաքն, մտեալ ի ներքիս, սուր ի վերայ առն եղեալ, անողորմ կոտորեցին զամենեսին, որ յոյժ ողբոց արժանի է պատմութիւնս: Քանզի օրէն է քաղաքաց ի տէրունական տօնսն բազում զարդարանք վայելչանալ արանց և կանանց, ծերոց և տղայոց ըստ ուժոյ և ըստ կարողութեան, ըստ նմանութեան զարնանաբեր ծաղկանոցաց: Որ և զսոսա այսպէս գտեալ, յանկարծակի վայիւք և ողբովք լի եղև քաղաքն: Ջրահանայսն ի պաշտամանն լռեցուցին, և զսաղմոսասացսն ի սաղմոսական երգոցն. հատաւ երգ օրհնութեան ի բերանոյ դպրաց և տղա-

բազմոցի (թախտ) մը վրայ երեքը նստած ծալապատիկ մէկ շարքի վրայ...

Թագաւորին գլուխը վերի մասէն կտրուած է մինչև քթին վարի ծայրը: Որոշ կերևին սև, խիտ կարճ խուզած միւրովքը, բերանը և պէխը: Ձեռքերը բաց են աղօթելու ձևով: Հագին ունի երկար շուրջառածն զգեստ կամ պատմունճան՝ կարմիր, կապոյտ և մանիշակի գոյներով զարդանկարուած: Երկու ուսերուն վրայ՝ դէպի կործքը երկար քառակուսի երկու սպիտակ զարդեր. քառակուսիներուն մէջ ոսկեգօծ զարդանկարած: ... Թագուհուն դէմքը կտրուած է քթի վերի արմատէն վեր: Քիթը, բերանը, այտերն ու կզակը շատ որոշ են ու նրբանկար: ... Հագին ունի երկար պարեգօտ մը կարմիր կանաչ զարդերով: ... Մէջտեղը նստած համեմատաբար փոքրահասակ աղջկան դէմքը անաղարտ մնացած է. կտրուած է միայն գագաթը՝ յօնքերէն վեր: Թագուհուն նման վզին վրայ ունի երկու կարգ մանեակներ մարգարտաշար», տե՛ս **Մեսրոպ Կայս. Տեր-Սովսիսեան**, «Կարուց Գագիկ թագաւորի մանրանկարը», Արարատ, 1910, ապրիլ, էջ 683-685:

յոց:... Մեծահարկի և զպատուական վաճառականք չարաչար մահուամբ սպանեալք. երիտասարդք և ըմբռնարտք ի փողոցսն սրակոտորք. պատուական ալիք ծերոցն արինաշաղախ առ նոքօք անեալք. և այսպիսօրէն գործովք սպառեցաւ քաղաքն կայ, նա միայն ապրեցաւ: Եւ մնացեալ զօրն ողջոյն ի տեղոջն խիլ արկեալ բրեցին զտունսն, և ապա հուր հարեալ այրեցին զքաղաքն, և ինքեանք առ ալ զգերի և զկապույտ քաղաքին գնացին յաշխարհն իւրեանց»²⁷:

Պատմիչի տեղեկությունից ակներև է դառնում, որ Կարս քաղաքը վաղուց ի վեր աղետալի փորձության չէր ենթարկվել և բնակիչներն ապրում էին անհոգ ու ապահով: Բայց Տիրոջ հայտնության մեծ տոնի (հունվարի 6) գիշերը, երբ քահանաների դասը օրվա արարողությունն էր կատարում, հանկարծակի վրա հասավ անօրենների զորքը, և գիշերապահների բացակայության հետևանքով սելջուկները անողորմաբար կոտորում են բոլորին: Սակայն նրանց չի հաջողվում գրավել Կարսի անառիկ միջնաբերդը²⁸: Առաջին հարվածից հետո Կարսի թագավորությունը շուտով ենթարկվելու էր սելջուկ-թուրքական առաջնորդ Տուղրիլ բեկի հարձակմանը, ով, հետապնդելով Գթլմուշին, շուտով հայտնվում է Կարսի մատույցներում²⁹: Բայց այս անգամ Գագիկ Բ Կարսեցուն հաջողվում է զորք դուրս բերել սելջուկ-թուրքերի դեմ և համառ մարտերի գնով նրանց հետ շարտել:

Այս դեպքերը հիշատակում է Արիստակես Լաստիվերտցին. «Եւ եկեալ ի սահմանս Վանանդայ, որոց ի դիմի հարեալ քաջագուն իշխանքն Գագկայ որդւոյ Աբասայ, և բազում նախճիրս ի տեղոջն գործեալ: Որոց ի վերայ հասեալ զօրք անօրինացն ի մէջ փակեցին. և քանզի յերկարել պատերազմին և յահագին կոտորածէն ի զօրութենէ պակասեալք էին ինքեանք և երիվարք իւրեանց, վասն որոյ ոչ կարեցեալ զպատնէշ թշնամեացն պատառել և ելանել, յորոց սուր ի վերայ եղեալ կոտորեցին յազատացն արս երեսուն: Իսկ զմի ուն յազատացն կալեալ, որում անուն էր Թաթուլ, որ էր այր հզօր և պատերազմասէր, զոր առեալ տարան առ Սուլտանն: Եւ քանզի կարեվէր խոցեալ էր զորդի Արսուբանայ Պարսից ամիրային, զոր իբրև ետես Սուլտանն՝ ասէ. Եթէ դա ապրի, զքեզ ազատեմ.

²⁷ Արիստակիսի Լաստիվերտցոյ Պատմութիւն, նշվ.աշխ., էջ 83-84:

²⁸ Տե՛ս Օտար աղբյուրները Հայաստանի և հայերի մասին, 10, Բյուզանդական աղբյուրներ, Գ, **Հովհաննես Սկիլիցես**, Թարգմանությունը բնագրից. առաջաբան և ծանոթագրություններ **Հրաչ Բարթիկյանի**, Եր., 1979, էջ 178:

²⁹ Տե՛ս **Լեո**, Երկերի ժողովածու, հ. Բ., Երևան, 1967, էջ 704: Հմմտ. **Բոռնագյան Ս.**, Հայաստանը և սելջուկները 11-12-րդ դդ., Եր., 1980, էջ 68-70:

ապա թե մեռանի, զքեզ դմա մատաղ հրամայեմ առնել: Որ յետ սակաւ աւուրց մեռաւ: Իսկ նորա պատասխանեալ. Թէ իմ է զարկածն, չէ կենաց. ապա թէ այլում է, զայն ոչ գիտեմ: Սուլտանն իբրև լուա թէ մեռաւ, հրամայեաց սպանանել զնա, և զաջ բազուկ նորա հատեալ, ետ տանել Արսուբանայ ի մխիթարութիւն, թէ ի վատ բազկէ չէ մեռեալ քո որդին»³⁰:

Այս տեղեկությունից պարզ է դառնում, որ Վանանդ հասած սելջուկների գորքի մեծ մասին Գագիկ Բ Կարսեցու զինվորները կոտորում են: Սակայն սելջուկներին էլ հաջողվում է սպանել 30 զինվորների և գերի վերցնել Գագիկի զինվորներից քաջ ու պատերազմասեր Թաթուլին: Նրան տանում են Տուղրիլ բեկի մոտ: Թաթուլը վիրավորել էր թուրք Արսուրբան ամիրայի որդուն, և բեկը տեսնելով նրան, ասում է, որ եթե որդին ապրի, Թաթուլին ազատ կարձակի, բայց եթե մեռնի, ինքը կհրամայի, որ Թաթուլին նրա առաջ զոհեն: Թաթուլը պատասխանում է, որ եթե իր հարվածից է վիրավորվել ամիրայի որդին, չի ապրի, եթե ուրիշից է զարկվել, դա այլ խնդիր է: Շուտով ամիրայի որդին մեռնում է, և սուլթանը հրամայում է Թաթուլին ևս սպանել, նրա աջ բազուկն էլ տանել ամիրային՝ իբրև մխիթարություն:

Կարսի թագավորության վերջին դեպքերը ապացույց են այն բանի, որ Գագիկ Բ Կարսեցին ուներ մարտունակ բանակ և ի գործու էր պայքար մղել արտաքին թշնամու դեմ: Սակայն Կարսի թագավորության անկախությունն էլ շուտով կորսվեց: Սելջուկ առաջնորդ Ալփասլանը պատվիրակություն ուղարկեց Գագիկ Բ Կարսեցու մոտ և առաջարկեց հնազանդվել իրեն: Գագիկ Բ, լինելով հմուտ դիվանագետ, խորամանկության դիմեց՝ երկիրը ազատելով վերահաս ավերումից: Մատթեոս Ուռհայեցին գրում է. «Յայնմ ժամանակին էր Գագիկ ի Կարս որդին Աբասայ շահնշահին և յղեաց առ նա դեսպան սուլտանն, զի գայցէ նմա յերկրպագութիւն: Եւ էր Գագիկ այր հանճարեղ և իմաստասեր և խորհեցավ հնարս զերծանիլ խաղաղութեամբ ի սուլտանէն. յայնժամ զգեցաւ սեւ զգեստ սգաւորի և նստաւ ի վերայ սեաւ բարձի. և յորժամ տեսաւ զնա դեսպանն սուլտանին, հարցուկ լինէր և կամեցաւ զատճառն ուսանիլ, եթե Վասն էր ես սևօք, զի ահա այր դու թագաւոր ես: Եւ նա ասէր՝ թէ Յորժամ մեռաւ իմ բարեկամն Տուղրիլ սուլտանն՝ եղբայր Ապասլանայ ես յայնմ աւուր զգեցայ զայս սեւ զգեստս: Եւ հիացեալ այրն այն և երթեալ պատմեաց սուլտանին, և նա զարմանայր յոյժ և յարուցեալ ամենայն բանակովն եկն առ Գագիկ ի Կարս և արար ընդ նմա սէր և ուրախութիւն մեծ և զգեցոյց նմա զգեստ

³⁰ Արիստակիսի Լաստիվերտցոյ Պատմութիւն, նշվ.աշխ., էջ 88:

թագավորական»³¹: Այստեղից պարզ է դառնում, որ Գագիկ Բ Կարսեցին Ալփասլանի պատվիրակներին դիմավորում է սև հագուստ հագած, սև բարձի վրա նստած: Նա պատճառաբանում է, թե ինքը սև հագուստ է հագել և սգում է Տուրքիլ բեկի մահը: Ալփասլանը բանակով գալիս է Կարս: Գագիկ Բ Կարսեցին մեծ ընդունելության է արժանացնում սուլթանին, վերջինս հանում է Գագիկի սև հագուստը և հագցնում թագավորական հանդերձանք:

Չնայած այն հանգամանքին, որ Գագիկի Բ Կարսեցու հմուտ դիվանագիտությամբ Կարսը առժամանակ զերծ մնաց ավերածությունից, այնուամենայնիվ հաշտվողական գործելակերպ դրսևորելով, նա բանակ-ցությունների մեջ մտավ բյուզանդական կայսր Կոստանդին X Դուկասի (1059-1067) հետ, որի արդյունքում Կարսի ընդարձակ և ծաղկուն թագավորության դիմաց բյուզանդական կայսրը Գագիկ Բ Կարսեցուն տարածքներ տրամադրեց Փոքր Հայքում: Այս մասին մանրամասն տեղեկություններ է հաղորդում Վարդան վարդապետը. «Իսկ թագաւորն Կարուց Գագիկ որդի Աբասայ նեղեալ յերկիւղէ Թուրքացն՝ տայ զՀայրենիս իւր ի Յոյնս, և առնու զԾամբնդաւ, և զԼառիա և զԱմասիա և զԿոմանա, և զպռաստինս հարիւր, որ է գեօղեան»³²: Այսպես, Գագիկ Բ Կարսեցին իր թագավորության փոխարեն կայսրությունից ստացավ Ծամնդավ³³, Լարիսա³⁴, Կոմանա³⁵, Ամասիա քաղաքները և 100 գյուղ:

Կարսի թագավորության անկումը խորապես սգացող պատմիչ Մատթեոս Ուռհայեցին Գագիկ Բ Կարսեցու գաղթի վերաբերյալ գրում է. «Եւ եղև զնկի աւուրցս այսոցիկ թողեալ Գագիկ զԿարս և զնաց ի Հոռոմս. և

³¹ Մատթեոս Ուռհայեցի, նշվ.աշխ., էջ 151:

³² Հաւաքումն պատմութեան Վարդանայ վարդապետի լուսաբանեալ, Վենետիկ, 1862, էջ 102: Հմմտ. G. Dédéyan, «L’immigration arménienne en Cappadoce au XIe siècle», Byzantion, t. XLV, Bruxelles, 1975, p. 61:

³³ Բերդաքաղաք Փոքր Հայքում, այսօրվա Կուսկալեսի (Ջամանքի կալեսի), Կեսարիա քաղաքից 30-35 կմ արևելք Սարոս գետի Ծամնդավ վտակի ապառոծոս լեռան վրա, տե՛ս Հայաստանի և հարակից շրջանների տեղանունների բառարան, հ. 2, Դ-Կ, Եր., 1988, էջ 841: Հմմտ. Hild Friedrich und Marcell Restle, «Kappadokien (Kappadokia, Charsianon, Sebasteia und Lykandos)», Tabula Imperii Byzantini (այսուհետև՝ TIB), Band. 2, Wien 1981, S. 300-301:

³⁴ Լարիսան ներկայիս Մանսիհիկն է, որը գտնվում է Սեբաստիա քաղաքից 76 կմ հեռու, Գյուրունի Սիվազ-ում (Սիվազ), տե՛ս TIB, S. 221: Հմմտ. Հայաստանի և հարակից շրջանների տեղանունների բառարան, հ.2, Դ-Կ, Եր., 1988, էջ 565:

³⁵ Կոմանա (Ջառ) քաղաքի անունը առաջացել է Կոմանի անունից, այն գտնվում է Սարոս գետի վերին հոսքի շրջանում, Կեսարիայից 85 կմ հեռու, և ընկած է Անտիտավրոսի ստրատեգիական կարևոր նշանակություն ունեցող Կատաոնիայում, տե՛ս TIB, S.208-209:

թագաւորն Տուկիծ տայր նմա զԾամնդաւ. և անդ եկեալ Գագիկ ազատօք իւրովք և թողեալ գտունն հայրենեաց իւրոց: Արդ՝ այսպիսի նմանութեամբս գերեցաւ տունն Հայոց, և արեամբ լցաւ առհասարակ ամենայն աշխարհն, որ իբրն գծով ծիպայր ծայրէ ի ծայր, և քակտեալ ապականեցաւ հայրենատունն մեր իլեալ, խախտեցաւ հիմն բնակութեան Հայաստան ազգացս...³⁶: Մատթէոս Ոռհայեցու վկայությունից պարզ է դառնում, որ Գագիկ Բ Կարսեցին հանդիսացել է «**Հայոց տան**» վերջին ներկայացուցիչը, ով ի գործու էր կազմակերպել երկրի անվտանգությունը, սակայն, վախենալով սելջուկների հարձակումներից, իր ազատանու ուղեկցությամբ գաղթեց հայրենիքից: Գագիկ Բ-ի հեռանալուց հետո բյուզանդական կայսրությունը Կարսի թագավորության կառավարիչ նշանակեց Գրիգոր Բակուրյանին³⁷: Իսկ արդեն նոր տարածքում Գագիկ Բ Կարսեցին իր նստավայրը դարձրեց Ծամնդավը: Հենց այստեղ էլ հանգրվանեց հայոց նոր հովվապետ Գրիգոր Բ Վկայասերը (1066-1105), ով կաթողիկոս էր ընտրվել Գագիկ Բ Կարսեցու միջնորդությամբ:

Սակայն պատմագրության մեջ որոշակի տարակարծություն կա այս խնդրի շուրջ: Ըստ Սամուել Անեցու՝ կաթողիկոսի ընտրության հարցում բյուզանդական կայսեր հետ անձամբ բանակցել է Գագիկ Բ-ի դուստր Մարիամը. «զի վտարեցաւ արօռ հայրապետութեան ի Սեբաստիայ եւ խափանեցին Յոյնք ձեռնադրել կաթողիկոս Հայոց, մինչև Մարիամ, դուստր թագաւորին Գագկա մեծաւ աղաչանաւք խնդրեաց յարքայէն Հռոմոնց եւ նայ լուաւ աղաչանացն Մարիամու: Եւ առաքեաց Մարիամ, խնդրեաց եւ եգիտ զԳրիգորիս գորդի Գրիգորի Մագիստրոսի Պահլաւունի ազգաւ»³⁸: Մ. Չամչեանցն էլ գրում է. «ՇԺԴ (1065) Իսկ Մարիամ թագուհին դուստր Գագկայ Աբասեան՝ որ սիրեցեալն էր և պատուեալ յաչս կայսերուհոյն Եւդոքսիայ՝ բազում աղերսանօք խնդրել ի նմանէ, հաճեցոյց զնա հաւանեցուցանել զկայսրն վասն ընտրելոյ զոք կաթողիկոս հայոց: Եւ կայսրն զիջեալ հաւանեցաւ ընդ այն. և ետ հրաման արքունական գրով, զոր և կնքեաց ոսկի մատանեաւ: Յայնժամ Գագիկ Աբասեան ժողով գումարեալ եպիսկոպոսաց և վարդապետաց ի Ծամնդաւ ուր ինքն նստէր, խնդիր արար գտանել զոք արժանի կաթողիկոսութեան Եւ յետ բազում քննուէ և բանից՝ միաբան հաւանութեամբ հաստատեցին ընտրել զՎահրամ գորդի Գրիգոր

³⁶ Մատթէոս Ոռհայեցի, նշվ.աշխ., էջ 151:

³⁷ St' u **Еремян С. Т.**, “Присоединение северо-западных областей Армении к Византии в XI веке”, էջ 13:

³⁸ Սամուել Անեցի եւ շարունակողներ, Ժամանակագրութիւն, աշխատասիրությամբ Մաթևոսյան Կ., Եր., 2014, էջ 190:

Մագիստրոսի»³⁹: Պետք է նշել, որ այս տեսակետները երկբայելի են, քանի որ Գագիկի Բ Կարսեցու կենդանության ժամանակ դուստրը վստահաբար չէր կարող բանակցություններ վարել կայսեր հետ, բացի այդ պատմական մյուս աղբյուրներում խոսվում է Գագիկի բանակցություններ վարելու մասին: Ըստ Վարդան վարդապետի՝ բյուզանդական կայսեր հետ կաթողիկոսի ընտրության հարցում անձամբ բանակցել է Գագիկ Բ Կարսեցին. «Եւ գնացեալ առ կայսր՝ խնդրէ հրամանս ձեռնադրել Հայոց պատրիարզ զՎահրամ որդի Գրիգորի Մաժիստրոսի և տուկի. որ կոչեցաւ ի ձեռնադրելն Գրիգորիս»⁴⁰: Ըստ Ներսէս Շնորհալու ևս Գագիկ Բ-ի միջնորդությամբ է տեղի ունեցել կաթողիկոսի ընտրությունը.

**«Յայնժամ արքայն մեր կոչեցեալ
Գագիկ անուն վերաձայնեալ,
Այն որ ըզԿարս ի Յոյնս տըւեալ
Եւ զԾամբնդաւ դըղեակն առեալ,
Ջանիւ մեծաւ գուն գործեցեալ,
Ինչքս բազումս անթիւ ծախեալ,
Նա և ըզԿարս նախասացեալ
Այսըր խնդրոյ փոխանակեալ,
Զի հովուապետ Հայոց դարձեալ
Նըստցի յաթոռն ունայնացեալ: ...
Ընդ որ հանուրց կամաց հաճեալ,
Առ ի խընդիրըն յորդորեալ,
ԶԳրիգորիս յառաջ ածեալ,
Որ և Վահրամ նախաձայնեալ»⁴¹:**

Իսկ բանասեր Հ. Պերպերյանը կարծում է, որ Կաթողիկոսի ընտրությամբ շահագրգռված Գագիկ Բ Կարսեցին իր թագավորությունը հանձնեց բյուզանդական կայսրությանը ոչ թե սելջուկ-թուրքերի արտաքին սպառնալիքի պատճառով, այլ հայոց կաթողիկոսությունը վերականգնելու համար, ինչը և խոստացվել էր կայսրության կողմից⁴²: Հ. Պերպերյանի համար կովան է Ներսէս Շնորհալու՝ վերը բերված հատվածը, սակայն

³⁹ **Զանգեանց Մ.**, Պատմութիւն Հայոց ի սկզբանէ աշխարհի մինչև ցամ 1784, հ. Բ, Վենետիկ, 1785, էջ 989:

⁴⁰ Հաւաքումն պատմութեան Վարդանայ վարդապետի, էջ 102:

⁴¹ **Ներսէսի Շնորհալոյ Բանք Զափաւ**, Վենետիկ, 1928, էջ 592-593: Հմմտ. **Մխիթարայ Այրիվանեցոյ Պատմութիւն Հայոց**, Մոսկվա, 1860, էջ 59, Մանր ժամանակագրություններ XIII-XVIII դդ., հ. 2, կազմեց Հակոբյան Վ., Եր., 1956, էջ 339:

⁴² Տե՛ս **Պերպերեան Հ.**, «Հայոց կաթողիկոսական աթոռին բարձումը 11-րդ դարուն երկրորդ կիսուն», ՀԱ, Վիեննա, 1967, յուլիս-սեպտեմբեր, թիւ 7-9, էջ 327-346:

պետք է նշել, որ սա քննություն չբնող տեսակետ է, և պատմական աղբյուրները կասկածի տեղիք չեն թողնում, որ Գագիկ Բ Կարսեցին տարածքների փոխանակման գնաց գուտ **«նեղեալ յերկիւղէ Թուրքացն»**:

Այսպես, 1066 թ. ապրիլի 16-ին Գագիկ Բ Կարսեցու միջնորդությամբ Գրիգոր Վկայասերը ձեռնադրվեց հայոց հովվապետ⁴³: Բայց սա Գագիկ Բ Կարսեցու վերջին ձեռնարկումն էր: Նրա հետագա գործունեության մասին պատմական աղբյուրները լռում են: Գագիկ Բ Կարսեցու մասին վերջին հիշատակությունը Մատթեոս Ուռհայեցունն է՝ Անիի Գագիկ Բ Բագրատունի (1042-1045) թագավորի Կիզիստրա ամրոցում 1079 թ. Մանդալեի որդիների ձեռքով արգելափակվելու և սպանվելու առիթով. «Յասմիկ թուականութեան սպանաւ Գագիկ շահնշահ որդի Աշոտոյ՝ որդւոյ Գագկայ՝ որդւոյ Սմբատայ՝ որդւոյ Երկաթայ, Բագրատունի ազգաւ... և եկեալ հազար արամբ ի դաշտն Առժախասայ ի բերդն՝ որ ասի Կիզիստրայ և էին բերդատէրքն երեք եղբայրք իշխանք Հռոմոնց՝ որդիք Մանտալէի. և Գագկայ թողեալ զգօրսն իւր ի յայլ կողմն ճանապարհին՝ և ինքն երեք արամբք երթայր դիմօք առ նոսա... Եւ յաւուրն ութերորդի Ժողովեցան ի վերայ բերդին ամենայն տունն Հայոց, **Գագիկ Աբասայ** որդին և ամենայն ցեղն Սենեքախմայ՝ **Ատոմ և Ապուսահլ** և այլ ամենայն իշխանքն Հայոց և զաւուրս ինչ պատերազմեալ ի վերայ բերդին՝ ոչինչ կարացին առնել, վասն զի ամուր էր յոյժ. և որք բռնեալ էին զԳագիկ՝ ոչ համարձակէին թողուլ ի յահէ Գագկայ»⁴⁴: Սակայն Գագիկ Բ Կարսեցու 1079 թ. հիշատակությունը կասկածելի է, քանի որ պատմագրության մեջ նրա մահվան թվականի վերաբերյալ ևս գոյություն ունի որոշակի տարակարծություն: Մամուլե Անեցին որպես Գագիկ Բ Կարսեցու մահվան թվական նշում է 1067 թ.. «**1067. Դիուծէնն** («ի Կոսանդնուպալիս») ամս Ե (5): **Մեռաւ Գագիկ շահանշահ թագաւորն Վանանդայ**»⁴⁵, Կիրակոս Գանձակեցին՝ 1071 թ. «Բայց զկնի Վասիլ կայսեր, թագաւորեաց Կոստանդին. և յետ նորա Ռոմանոս ծերն. և զնկի նորա Սիխայէլն. և ապա Կիւղզի. յետ նորա Մոնումախն: Առ սովաւ ասեն զերթն Գագկայ ի յոյնս: Եւ յետ նորա Կիո Թողոնն. և ապա Դուկիծն. և յետ նորա Դիուծէնն: Յառաջին ամի սորա մեռաւ **Գագիկն Շահանշահ, թագաւորն Վանանդայ**: Եւ յութերորդ ամի իշխանութեան իւրոյ ել **Դիուծէնն** բազում զօրօք ի Պարսս ի պատերազմ, և եկն

⁴³ **Մաղաքիա արքեպիսկոպոս Օրմանեան**, Ազգապատում, հ. Ա., Էջմիածին, 2001, էջ 1493-1494:

⁴⁴ **Մատթեոս Ուռհայեցի**, նշվ.աշխ., էջ 219-220:

⁴⁵ **Մամուլե Անեցի եւ շարունակողներ**, Ժամանակագրություն, էջ 192:

ի Մանագլերտ և առ զնա»⁴⁶: Իսկ Մ. Չամչանցը նրա մահվան թվականը համարում է 1080 թ. « ՇԻԹ (1080)... Սոյնպէս և ստուեր այնր իշխանութեան, որ մնացեալ էր ի միւս Գագիկ որդի Աբասայ, և յԱտովմ և յԱբուսահլ յորդիս Սենեքերիմայ Արծրունոյ, բարձաւ ի միջոյ ի մահու նոցա»⁴⁷: Այս խնդրին անդրադարձել է Ն. Ադոնցը, ով, քննության ենթարկելով պատմական աղբյուրները, Գագիկ Բ Կարսեցու և Անի Գագիկ Բ Բագրատունու մահը թվագրում է 1072 թվականից առաջ⁴⁸: Մեզ առավել հավանական է թվում, որ Գագիկ Բ Կարսեցին մահացել է 1077 կամ 1078 թ.: Այս եզրահանգման համար հիմք ենք ընդունել հայերեն ձեռագիր հիշատակարաններում առկա վկայությունը, ըստ որի նրա դուստրը՝ Մարիամը, 1077/78 թթ. ստացել է բյուզանդական կուրապաղատի կոչում. «Ի հինգհարիւրորդի քսան եւ վ[եց] եր[որ] դի (1077) ամի թուաբերութեանս Հայոց, ի թագաւորութեանն Յունաց Միխայիլին, որդւոյ Տուկծին կայսեր Հոռո[մոց], **ի կուրապաղատութեանն Մարեմայ բարեպաշտի եւ հզա[ւ]րի»⁴⁹**: ՄՄ 268 ձեռագրում էլ որպէս Մարիամի կուրապաղատության թվական նշված է 1078 թ. «Ի հինգհարիւրորդի քսան [երորդի եալթներորդի] (1078) ամի թուաբերութեան Հայոց, ի թագաւորութեանն Յունաց Միխայիլին, որդւոյ Տուկծին [կայսերն Հոռոմոց], ի **կուրապաղատութեանն Մարեմայ բարեպաշտի»** (թ. 268 ա): Մարիամի ժառանգություն փաստի մասին վկայում է նրա արձձե կնիքը, որի վրա գրված էր բյուզանդական կուրապաղատի տիտղոսը⁵⁰:

⁴⁶ **Կիրակոս Գանձակեցի, Պատմութիւն Հայոց**, աշխատասիրությամբ Կ.Ա. Մելիք-Օհանջանյանի, Եր., 1961, էջ 104:

⁴⁷ **Չամչեանց Մ.**, Պատմութիւն Հայոց ի սկզբանէ աշխարհի մինչև ցամ 1784, հ. Բ, Վենետիկ, 1785, էջ 1005:

⁴⁸ Մասնավորապէս Անիի Գագիկ Բ Բագրատունու մահվան ավելի հստակ թիվ է առաջարկում 1071թ., տե՛ս **Ն. Ադոնց**, Երկեր, հ. Ե, Հայ բյուզանդական ուսումնասիրություններ, Եր., էջ 512-515:

⁴⁹ Հայերեն ձեռագիր հիշատակարաններ, Ե-ԺԲ դդ., աշխատասիրությամբ **Ա. Ս. Մաթևոսյանի**, Եր., 1988, էջ 109:

⁵⁰ Տե՛ս **Dédéyan G.**, Les Arméniens entere Grecs, Musulmans et Croises, vol. 1, Lisbonne, 2003, էջ 299-301:

Կնիքի առաջնամասում պատկերված էր «օղիգիտրիա» պատկերագրական տիպի Կույսը, որը տիպիկ էր այդ ժամանակահատվածի բյուզանդական կառավարող շրջաններում: Կնիքի վրա հունարեն գրված է «Աստծո մայր», և դրա շուրջը հայերեն գրված է. «Մարեմ Կուրապաղատ»: Հակառակ կողմում հունարեն գրված է. «Աստծո մայր, Կարսի Գագիկի դուստր Մարիա Կուրապաղատին օգնական եղիր»⁵¹: Անշուշտ, այդ կոչումը տրվել էր հոր մահից հետո:

Մարիամ կուրապաղատի մասին հիշատակություն ունի նաև Բար Հեբրեոսը, ով նկարագրում է նրա տիրություններում թուրք Ավշինի գորքով հաստավելը⁵²: Մարիամը երկար չի իշխում: Նա հորից ժառանգություն ստացած տարածքներից գրկվում է, որը հետևանք էր արտաքին գործոնի, այն է՝ սելջուկների արշավանքի. հանգամանք, որ պատճառ էր հանդիսացել նաև Գագիկ Բ Կարսեցու զաղթի:

⁵¹ **Thomas F. Mathews with Theo Maarten van Lint**, “The Kars-Tsamandos Group of Armenian illuminated Manuscripts of the 11th Century”, Neslihan Asutay-Effenberger & Falko Daim (Hrsg), *Der Doppeladler. Byzanz und die Seldschuken in Anatolien vom späten 11. bis zum 13. Jahrhundert*. Mainz: Verlag des Römisch-Germanischen Zentralmuseum Mainz, 2014, pp. 85-95 (<https://books.ub.uni-heidelberg.de/propylaeum/catalog/book/53> file:///C:/Users/28.03.2017/Downloads/53-30-697-1-10-20160614%20(3).pdf.), կանչված՝ 17.07. 2017: Հմմտ. **Cheyne Jan-Claude**, *La société Byzantine l’apport des sceaux*, Paris, 2008, vol. 1, p.183:

⁵² Տե՛ս **The Chronography of Gregory Abul-Faraj** the son of Aaron, Ed. E.A.W. Budge. Vol.1: Translation from Syriac, London, 1932, p 220.

Ա. Ստեփանյան

**Կարսի թագավոր Գագիկ Բ-ի 1065 թ. գաղթը
Ամփոփում**

Այսպիսով, Գագիկ Բ Կարսեցին, ժառանգելով Կարսի թագավորության գահը, կարողացավ մինչև սելջուկների ավերիչ արշավանքները երկրում խաղաղություն պահպանել: Անիի գրավումից հետո, վախենալով սելջուկների գործած ավերածություններից, Գագիկ Բ Կարսեցին բանակեց բյուզանդական կայսրության հետ և, ստանալով առանձնաշնորհումներ Փոքր Հայքում և Կապադովկիայում, իր ընտանիքի և ազատանու հետ տեղափոխվեց այնտեղ: Գագիկ Բ Կարսեցու մահից հետո էլ նրա իշխանությունը չվերացավ, անցնելով դստերը՝ Մարիամին, ով հանդիսացավ իր իշխանության շուրջ համախմված հայության հովանավորը մինչև սելջուկների արշավանքը: Այստեղ հաստատված գաղթահայությունը հետագայում իր մասնակցությունն էր բերելու Կիլիկյան Հայաստանի հիմնման գործում:

А. Степанян

Переселение Гагика II Карсского в 1065г.

Резюме

Гагик II Карсский, унаследовавший трон Карсского царства, сумел до разрушительного вторжения сельджуков сохранить мир в стране. После захвата Ани, опасаясь разрушений от нашествий сельджуков, Гагик II Карсский договорился с Византийской империей и, добившись привилегий в Малой Армении и Каппадокии, перебрался туда со своей семьей. После смерти Гагика II Карсского власть перешла к его дочери Мариам, которая стала покровительницей собравшихся под ее властью армян до вторжения сельджуков. Мигрировавшие и обосновавшиеся здесь армяне были в дальнейшем сыграли активную роль в создание Киликийского Армянского царства.

А. Stepanyan

Resettlement of Gagik II of Kars in 1065.

Summary

Gagik II of Kars, who inherited the throne of the Kars Kingdom, managed to preserve peace in his country up to the devastating Seljuk invasions. After the capture of Ani, fearing destructions by the Seljuk invaders, Gagik II of Kars made

an agreement with the Byzantine Empire and received privileges in Armenia Minor and Cappadocia and moved with his family there. After the death of Gagik II of Kars he was succeeded by his daughter Mariam, who up to the Seljuk invasion took care of the Armenians gathered under her authority. The migrant Armenians who settled here later took active part in the creation of the Cilician Armenian Kingdom.